

Badania szyku wyrazów w językoznawstwie i glottodydaktyce polonistycznej

Słowa kluczowe: szyk wyrazów, język polski jako obcy.

doi: <http://dx.doi.org/10.31286/JP.98.2.6>

W literaturze językoznawczej wielokrotnie powtarzane było stwierdzenie o tym, że szyk w języku polskim jest „swobodny, ale nie dowolny”, wyrażone po raz pierwszy przez Stanisława Gruszczyńskiego (1861: 95), a spopularyzowane przez Kazimierza Nitscha (1901: 81). Sformułowanie to wpłynęło na sposób opisywania szyku wyrazów. Przyjęło się, że późniejsi badacze, choć prezentowali jego ograniczenia, to jednak podkreślali swobodę linearyzacji, przeciwstawiając język polski, jako język fleksyjny, językom pozycyjnym. Drugim długo rozpowszechnionym szczególnie na gruncie glottodydaktyki polonistycznej stereotypem jest przekonanie, że zagadnienia szyku nie doczekały się dotąd odpowiedniego opracowania (Śliwiński 1984a: 7; Karolczuk 2005: 142).

W świetle wyników dotychczasowych badań należy zaprzeczyć obu przedstawionym powyżej poglądom. Zagadnienia szyku wyrazów były regularnie podejmowane już w XIX-wiecznych, nienaukowych gramatykach języka polskiego¹.

1. Badania szyku wyrazów w językoznawstwie polonistycznym

Od początku XX wieku szyk wyrazów coraz częściej stawał się tematem rozważań publikowanych w powstających wtedy i prężnie się rozwijających naukowych czasopismach językoznawczych. Nie do podważenia jest tutaj rola „Języka Polskiego”, na którego łamach ukazało się kilkanaście artykułów bezpośrednio odnoszących się do zagadnień szyku wyrazów. Tendencja publikowania niewielkich objętościowo, przyczynkarskich artykułów poświęconych szykowi wyrazów trwa do dziś, choć należy zauważyć, że od drugiej połowy XX wieku podobne teksty publikowane są w zbiorach artykułów, które nie mają charakteru wydawnictw ciągłych. Artykuły te często stanowią prezentację badań empirycznych. Najczęściej podejmowane kwestie to:

- podstawowy wariant szyku wypowiedzeń w języku polskim (SVO) (Nitsch 1901; Szober 1934, 1939; Klemensiewicz 1949; Jodłowski 1957; Bartmiński 1973; Krucka 1982),
- stylistyczne konsekwencje zmian szyku wyrazów (Wierzbicka 1963, 1964; Górny 1960),

* m.stasieczek@uw.edu.pl

1 Ze względu na ograniczenia objętości artykułu omówienie treści dotyczących szyku wyrazów w gramatykach języka polskiego pochodzących z XIX i pierwszej połowy XX wieku zostało w nim pominięte.

- wewnętrzny szyk grupy nominalnej (Nitsch 1901; Wolanowski, Nitsch 1902; Strzembosz i in. 1902; Rozwadowski 1914; Doroszewski 1947; Orzechowska-Zielicz 1954; Jodłowski 1957; Sankowska 1962; Brajerski 1963; Kwiek-Osiowska 1971; Śliwiński 1992; Gębka-Wolak 1997a, 1997b; Majkowska 2003, 2004),
- szyk klityk (Zawiliński 1922; Rossowski 1932, 1934, 1936/1937; Nitsch 1936; Safarewiczowa 1954; Jodłowski 1957; Misz 1966; Obrębska-Jabłońska 1969; Oberlan 1970; Sławski 1996; Kępińska 2001; Kułacka 2010),
- szyk modulantów (Misz 1968; Grochowski 2001a, 2001b, 2002b, 2003b; Walusiak 2005a, 2005b),
- szyk spójników (Grochowski 1977a, 1977b, 2002a, 2003b; Kallas 1988, 1993).

Daje się zauważyć łączność pomiędzy powyższym katalogiem a zagadnieniami szyku, które interesowały XIX-wiecznych gramatyków. *Novum* stanowiły ukazujące się od lat trzydziestych XX wieku artykuły poświęcone związkom szyku wyrazów ze strukturą tematyczno-rematyczną (Jodłowski 1934, 1956; Klemensiewicz 1950, 1953; Krucka 1982; Duszak 1986; Huszcza 1980, 1983, 1990; Gawefko 1996).

Dorobek polskiego językoznawstwa w postaci monografii poświęconych poszczególnym zagadnieniom związanym z szykiem wyrazów przedstawia się nieco skromniej. W latach siedemdziesiątych XX wieku opublikowane zostały całościowe opracowania poświęcone szykowi członów form czasu przeszłego i trybu przypuszczającego (Rittel 1975) oraz kolejności zdań składowych w konstrukcjach złożonych niewspółrzędnie (Przybycin 1976). W następnej dekadzie ukazały się dwie monografie, w których problematyka szyku wyrazów analizowana była z punktu widzenia kontrastywnego językoznawstwa polsko-angielskiego (Szwedek 1981; Grzegorek 1984) oraz polsko-rosyjskiego (Mazur 1986). W 2000 roku opublikowane zostały kolejne dwie ważne prace (Derwojedowa 2000; Gębka-Wolak 2000). Posłużono się w nich już nie aparatem badawczym składni tradycyjnej, ale metodami i narzędziami składni strukturalnej. Szykowi grupy nominalnej, podobnie jak książka Małgorzaty Gębki-Wolak, poświęcona została wydana w 2009 roku monografia *Fraza przedimkowa w polszczyźnie* (Rutkowski 2009). Jej autor odwołuje się do założeń i metodologii językoznawstwa generatywnego.

Informacje dotyczące szyku wyrazów były w dalszym ciągu umieszczane także we współczesnych gramatykach języka polskiego, choć nie można ich uznać za składową obligatoryjną. Najobszerniej te zagadnienia zostały omówione w *Gramatyce współczesnego języka polskiego* (Grochowski i in. 1984). Podjęto w niej próbę ustalenia roli reguł rządzących szykiem wyrazów w odniesieniu do innych reguł składniowych. Składnię szyku uznano za jeden z trzech, obok składni semantycznej i składni strukturalnej, autonomicznych zbiorów reguł syntaktycznych. Reguły należące do trzech wymienionych płaszczyzn składają się na układ hierarchiczny, choć owa hierarchia może być zmienna. W omawianej gramatyce przyjęto, że na najwyższym piętrze hierarchii znajduje się składnia semantyczna, a składnia szyku usytuowana jest na najniższym szczeblu. Pomimo tej deklaracji autorzy publikacji nie stronili od odnoszenia się do zagadnień szyku wyrazów. Znaleźć w niej można uwagi dotyczące związków linearyzacji ze strukturą tematyczno-rematyczną (zob. Grochowski i in. 1984: 19–20), właściwości linearnych spójników (s. 227–230, 270–293) oraz

wiele uwag na temat zasad i tendencji regulujących usytuowanie przydawek różnego typu (s. 301–389).

Kwestii szyku nie pominął także autor nieco wcześniejszej monografii poświęconej wyłącznie składni – Stanisław Jodłowski (1976). Jednym z jego dokonań było to, że odwołując się do założeń teorii tzw. aktualnego rozczłonkowania zdania oraz stanowisk akcentujących wpływ czynników psychologicznych na układ wyrazów w zdaniu, stworzył własną klasyfikację pozycji linearnych zajmowanych przez główne części zdania.

Wybrane zagadnienia szyku wyrazów były także obecne w niektórych opracowaniach dotyczących stylistyki (Kurkowska, Skorupka 1959; Wierzbicka, Wierzbicki 1968) oraz kultury języka polskiego (Buttler i in. 1971; Jadacka 2005).

Prawidłowości rządzące szykiem wyrazów w języku polskim zostały dość obszernie i szczegółowo zbadane na gruncie polskiego językoznawstwa. Opisy nie dotyczą jednak w równym stopniu własności linearnych wszystkich klas wyrazowych czy wszystkich pojedynczych leksemów, które można by i należałoby scharakteryzować odrębnie. Dysproporcje dotyczą także różnych typów czynników kształtujących szyk wyrazów. Najlepiej wyodrębniono reguły o charakterze zwyczajowym i gramatycznym. Czynniki komunikatywne wpływające na linearyzację podaje się zwykle w formie ogólnych prawidłowości. Brak jest także opracowań łączących ze sobą opis wpływu czynników różnego typu.

2. Badania szyku wyrazów w glottodydaktyce polonistycznej

Pierwszą publikacją przenoszącą problematykę szyku wyrazów na grunt glottodydaktyki polonistycznej było dwutomowe wydawnictwo *Szyk wyrazów w zdaniu pojedynczym dzisiejszej polszczyzny pisanej*. Jego pierwsza część (Śliwiński 1984a) ma charakter *stricte* teoretyczny i niewątpliwie wniosła cenny wkład we współczesny stan wiedzy o języku polskim. Tom jest podzielony zasadniczo na trzy części, które dotyczą odpowiednio: (1) szyku dwuczłonowych grup nominalnych; 2) linearyzacji rozbudowanych grup nominalnych; (3) linearyzacji wypowiedzi pojedynczych, którą autor rozpatruje w kategoriach struktury tematyczno-rematycznej. Druga część publikacji (Śliwiński 1984b) stanowi natomiast zbiór ćwiczeń przeznaczonych dla obcokrajowców uczących się języka polskiego jako obcego na poziomie co najmniej średnio zaawansowanym. Jej treść opiera się na tym samym trójdzielnym schemacie, co część pierwsza, trudno więc publikację Władysława Śliwińskiego uznać za wszechstronne kompendium wiedzy o szyku wyrazów w języku polskim przeznaczone dla cudzoziemców.

W ciągu ostatnich kilkunastu lat powstało także kilka artykułów naukowych dotyczących sposobu nauczania szyku wyrazów i jego miejsca w procesie glottodydaktycznym. Publikacje te, pisane przez osoby, które są zarówno polonistami, językoznawcami, jak i praktykami zajmującymi się nauczaniem JPJO, zawierają krytyczne uwagi dotyczące zakresu i metod nauczania zagadnień szyku wyrazów prezentowanych obcokrajowcom.

Jedną z takich publikacji jest tekst *Szyk wyrazów i jego zaburzenia spowodowane błędami cudzoziemców* (Dąbrowska, Pasieka 2004). Prezentuje on wyniki analizy błędów szyku oraz ich klasyfikację, która nie pretenduje do miana typologii, lecz jest raczej próbą wyodrębnienia zagadnień mogących sprawiać trudności nierodzimyemu użytkownikom języka polskiego.

Kolejnym etapem pracy autorek było sformułowanie reguł, które odnoszą się do najczęściej pojawiających się błędów szyku przydawki. Podstawą wyodrębniania reguł są konkretne błędy popełnione przez obcokrajowców. Dlatego też każda z nich, ze względu na dbałość autorek o aplikatywność formułowanych reguł, cechuje się innym stopniem szczegółowości. Przy opisach poszczególnych błędów badaczki za każdym razem ustalają, czy w danym wypadku doszło do zaburzenia komunikacji, czy tylko do naruszenia neutralności szyku.

Grupą błędów, w odniesieniu do której autorki zrezygnowały z prób formułowania zasad, są naruszenia szyku podmiot – orzeczenie – dopełnienie. W tym wypadku poprzestały na opisach dewiacyjnych układów linearnych. Choć uznają model SVO za „idealny, naturalny, najmniej nacechowany i typowy” (Dąbrowska, Pasięka 2004: 235), analizują także zdania, w których zachowanie tego szyku należy uznać za błąd. W artykule znaleźć można polemikę z zawartym w NSPP zaleceniem, by formę *się* umieszczać przed czasownikiem (NSPP 2000: 917). Badaczki przytaczają w niej przykłady zdań, w których przedczasownikowy szyk *się* prowadzi do powstania błędu.

Kolejną publikacją dotyczącą szyku wyrazów, a napisaną przez praktyka zajmującego się nauczaniem języka polskiego jako obcego, jest artykuł Agnieszki Karolczuk z 2005 roku *Szyk wyrazów w języku polskim: jak go opisywać i jak go uczyć*. Autorka, przeanalizowawszy zakres i stopień szczegółowości informacji o szyku wyrazów w opisach języka polskiego, także tych nieprzeznaczonych dla cudzoziemców, stwierdza, że zagadnieniu temu poświęca się zbyt mało miejsca, a pojawiające się wzmianki wskazują na niedostateczny stopień jego opracowania. Zauważa też, że nauczanie reguł szyku związanych ze strukturą tematyczno-rematyczną zdania odwołuje się do zdroworozsądkowej logiki, zasad spójności tekstu oraz podobieństwa budowania wypowiedzi w różnych językach. W związku z tym badaczka wysuwa postulat koncentrowania się w nauczaniu JPJO na regułach szyku, które są niezależne od czynników tekstotwórczych.

Artykuł zawiera także wyniki analizy kilku wybranych podręczników do JPJO pod kątem technik nauczania reguł szyku. Najczęściej stosowane w pomocach dydaktycznych są tzw. rozsypanki wyrazowe, którym powinien towarzyszyć klucz odpowiedzi z umieszczonymi w nim wieloma możliwościami linearyzacji tworzonych zdań. Działaniem służącym przyswajaniu reguł szyku wyrazów jest według A. Karolczuk również imitacja zawartych w podręcznikach wzorców zdaniowych, dlatego też powinny być one poprawne i neutralne, choć w praktyce nie zawsze takie są.

Kolejną badaczką, która zajmuje się także praktyką nauczania JPJO, jest wspomniana już wcześniej z powodu swoich dokonań teoretycznych M. Gębka-Wolak. W artykule *Problematyka szyku wyrazów w nauczaniu języka polskiego jako obcego* z 2010 roku wskazała ona na brak spójnej koncepcji nauczania szyku oraz dysproporcję, która dotyczy nauczania związanych z nim zagadnień i innych zagadnień składniowych, na korzyść tych ostatnich. W przeciwieństwie do A. Karolczuk podkreśliła, że reguły linearyzacji nie mają charakteru uniwersalnego, a powstawanie błędów szyku jest często wynikiem działania mechanizmu interferencji negatywnej.

Autorka zaprezentowała także koncepcję łączenia informacji o regułach szyku wyrazów z zagadnieniami fleksyjnymi i składniowymi. Za przykłady posłużyły jej: czas przyszły złożony,

tryb rozkazujący i strona bierna. W ich nauczaniu postuluje wychodzenie od linearyzacji najprostszych, w których elementy form gramatycznych są ze sobą styczne, by potem zaprezentować uczniom konstrukcje nieciągle wraz z uwarunkowaniami owego braku ciągłości. Podobnie jak Anna Dąbrowska i Małgorzata Pasięka badaczka postulowała także konieczność nauczania własności linearnych klityk. Inną kwestią podniesioną przez M. Gębka-Wolak jest wieloetapowość reguł szyku w języku polskim, co oznacza, że porządkowanie linearne związane jest z budowaniem grup składniowych i sytuowaniem ich względem siebie. Dzięki temu możliwe jest skonstruowanie wielu reguł cząstkowych – od najprostszych, wedle których styczność i/lub kolejność wyrazów zależy od ich przynależności do klas gramatycznych, przez te związane z konotacją, po najbardziej subtelne łączące się z komunikatywną organizacją wypowiedzi.

We wszystkich przywołanych powyżej artykułach wskazuje się na potrzebę poświęcenia większej uwagi szykowi wyrazów w procesie nauczania JPJO. Autorki oprócz przedstawienia niedostatków funkcjonujących obecnie rozwiązań metodycznych postulowały usystematyzowanie i rozwinięcie zagadnień związanych z szykiem wyrazów, prezentowanych na lekcjach JPJO. Wszystkie badaczki przedstawiły własne propozycje dydaktyczne, jednak każda z nich dotyczy tylko części problematyki szyku wyrazów i jest jedynie przyczynkiem do poprawy stanu obecnego. Jednym z największych niedostatków tych propozycji jest brak przyporządkowania² przytaczanych reguł do poszczególnych poziomów nauczania.

To wszystko skłoniło autorkę niniejszego artykułu do podjęcia dalszych badań nad szykiem wyrazów w glottodydaktyce polonistycznej (Stasieczek-Górna 2016). Jednym z ich centralnych punktów było ustalenie rangi problematyki szyku w procesie nauczania JPJO. W tym celu przeanalizowałam między innymi gramatyki języka polskiego przeznaczone dla obcokrajowców oraz kilkadziesiąt współczesnych podręczników do JPJO. Wyniki analizy kazały mi stwierdzić, że ranga zagadnień związanych z szykiem wyrazów jest rażąco niska w porównaniu ze stopniem ich opracowania we współczesnym językoznawstwie. Problematyka szyku jest podejmowana incydentalnie, a zakresy wiadomości zawartych w podręcznikach dla tych samych poziomów wcale się nie pokrywają. Wyniki analizy gramatyk dla cudzoziemców przedstawiają się lepiej. W publikacjach tych można znaleźć wiele reguł związanych z linearyzacją, które podawane są we względnie przystępny sposób.

Osoba ucząca się w ciągu procesu przyswajania JPJO korzysta z co najwyżej kilku podręczników. Gramatyki, choć oferują szerszy zakres wiadomości o szyku wyrazów, mogą być dla niej nieosiągalne. Bariery w tym wypadku jest nie tyle ich fizyczna niedostępność, ile konieczność opanowania języka polskiego w takim stopniu, by czytanie takiej publikacji było w ogóle możliwe, czy choćby brak nawyku korzystania z tego typu wydawnictw. Uwzględniając te uwarunkowania, trudno mówić o zaplanowanym i systematycznym trybie nauczania szyku wyrazów w procesie nauczania JPJO.

W swoich badaniach kontynuowałam także pomysł A. Dąbrowskiej i M. Pasięki (2004: 230) dotyczący analizy błędów obcokrajowców, która ma służyć zidentyfikowaniu potrzeb

2 Pewne (niesystematyczne) próby takiego przyporządkowania poczyniła w swoim artykule M. Gębka-Wolak (2010).

uczących się. Jej rezultatem było stworzenie klasyfikacji błędów, która polegała na zgrupowaniu błędów wokół naruszanych w konkretnych przypadkach reguł szyku.

Zwieńczeniem przeprowadzonych badań jest odpowiedź na potrzebę przyporządkowania zagadnień szyku wyrazów, które powinny stać się elementem nauczania JPJO, poszczególnym poziomom. Podstawą tej korelacji były *Programy nauczania języka polskiego jako obcego. Poziomy A1–C2* (Janowska i in. (red.) 2011). W celu stworzenia katalogu zagadnień szyku wyrazów dla każdego poziomu nauczania analizowałam kolejno poszczególne punkty *Katalogów zagadnień gramatyczno-syntaktycznych* oraz *Katalogów zagadnień stylistycznych* w *Programach...* Zastanawiałam się, czy ich realizacja może się wiązać z potrzebą zajęcia się na lekcji JPJO którymś z zagadnień szyku wyrazów. Jest to konsekwencja przyjęcia wyartykułowanego wcześniej przez M. Gębkę-Wolak (2010: 72) postulatu łączenia zagadnień szyku z zagadnieniami związanymi przede wszystkim ze składnią i fleksją. Wynikiem tych działań było powstanie katalogów zagadnień szyku dla poziomów A1–C2 (Stasieczek-Górna 2016: 300–367)³.

3. Podsumowanie

Choć opisu ograniczeń szyku wyrazów, którym dysponuje współczesne językoznawstwo, nie można uznać za pełny, nie oznacza to, że jego zakres nie pozwoliłby jednak na zintensyfikowanie obecności zagadnień szyku w podręcznikach i innych materiałach przeznaczonych dla uczących się JPJO, a co za tym idzie – w całym procesie glottodydaktycznym. Obecnie ciężarem nauczania zagadnień szyku wyrazów obarczeni są nauczyciele. Od ich doświadczenia, kompetencji, chęci oraz determinacji zależy, które informacje i w którym momencie pojawią się na lekcjach i czy w ogóle zostaną podane. Działaniem zmierzającym w stronę ustandaryzowania i usystematyzowania nauczania szyku wyrazów jest stworzenie katalogów zagadnień szyku dla poszczególnych poziomów nauczania. Kolejnym krokiem powinna stać się praktyka uwzględniania ich w programach nauczania JPJO, podręcznikach i innych pomocach dydaktycznych.

Bibliografia

- Bartmiński J. 1973: *Czy język polski staje się językiem pozycyjnym?*, „Język Polski” LIII, z. 2–3, s. 81–95.
- Brajerski T. 1963: *O szyku zaimka dzierżawczego w funkcji przydawki*, [w:] T. Milewski, J. Safarewicz, F. Sławski (red.), *Studia linguistica in honorem Thaddei Lehr-Splawinski*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Buttler D., Kurkowska D., Satkiewicz H. 1971: *Kultura języka polskiego. Zagadnienia poprawności gramatycznej*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Dąbrowska A., Pasieka M. 2004: *Szyk wyrazów i jego zaburzenia spowodowane błędami cudzoziemców*, [w:] A. Dąbrowska (red.), *Wrocławska dyskusja o języku polskim jako obcym. Materiały z międzynarodowej konferencji stowarzyszenia „Bristol”*, Wydawnictwo Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego, Wrocław, s. 229–241.
- Derwojedowa M. 2000: *Porządek linearny składników zdania elementarnego w języku polskim*, Elipsa, Warszawa.
- Doroszewski W. 1947: *Dyskusyjne uwagi o szyku przymiotników*, „Język Polski” XXVII, z. 5, s. 154–155.
- Duszek A. 1986: *Niektóre uwarunkowania semantyczne szyku wyrazów w zdaniu polskim*, „Polonica” XII, s. 59–74.
- Gawelko M. 1996: *O głównej funkcji inwersji podmiotu w polszczyźnie*, „Prace Filologiczne” XLI, s. 127–145.

3 Część katalogów (poziomy A1-B1) została ogłoszona w tomie *Wyzwania glottodydaktyki polinistycznej* (Potasińska, Stasieczek-Górna (red.) 2018), część zostanie zaś opublikowana w planowanej książce opartej na mojej pracy doktorskiej.

- Gębka-Wolak M. 1997a: *O szyku składników grupy nominalnej*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Filologia Polska” XLVIII, z. 313, s. 3–21.
- Gębka-Wolak M. 1997b: *Struktura grupy przymiotnikowej a jej szyk*, „Język Polski” LXXVII, z. 2–3, s. 123–130.
- Gębka-Wolak M. 2000: *Związki linearne między składnikami grupy nominalnej we współczesnym języku polskim*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń.
- Gębka-Wolak M. 2010: *Problematyka szyku wyrazów w nauczaniu języka polskiego jako obcego*, [w:] K. Birecka, K. Tarczyńska (red.), *Nowe perspektywy w nauczaniu języka polskiego jako obcego*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń, s. 69–78.
- Górny W. 1960: *O stylistycznej interpretacji składni*, „Pamiętnik Literacki” LI, z. 2, s. 475–500.
- Grochowski M. 1977a: *O właściwościach syntaktycznych polskich spójników*, „Polonica” III, s. 17–25.
- Grochowski M. 1977b: *Pozycja linearna polskich spójników dwusegmentowych*, „Slavica Slovaca”, nr 3, s. 261–264.
- Grochowski M. 2001a: *Cechy składniowe operatorów gradacji*, „Prace Filologiczne” XLVI, s. 195–204.
- Grochowski M. 2001b: *Szyk jednostek leksykalnych z punktu widzenia gramatyki i leksykografii. Pozycja linearna jednostek synsyntagmatycznych*, [w:] S. Gajda (red.), *Złota księga. Ścieżkami współczesnego literaturoznawstwa i językoznawstwa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole, s. 105–115.
- Grochowski M. 2002a: *Szyk operatorów adsentencjalnych o funkcji adwersatywnej a struktura tematyczno-rematyczna zdania*, [w:] M. Krauz, K. Ożóg (red.), *Składnia, stylistyka, struktura tekstu. Księga jubileuszowa dedykowana profesor Teresie Ampel*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów, s. 150–157.
- Grochowski M. 2002b: *Właściwości linearne partykuł modalnych a struktura tematyczno-rematyczna wypowiedzenia*, [w:] H. Popowska-Taborska (red.), *Z polskich studiów slawistycznych. Seria X. Językoznawstwo: prace na XIII Międzynarodowy Kongres Sławistów w Lublinie 2003*, Komitet Słowianoznawstwa Polskiej Akademii Nauk, Warszawa, s. 67–73.
- Grochowski M. 2003a: *O szyku operatora więc na tle jego cech składniowych i semantycznych*, [w:] I. Bobrowski (red.), *Analisis. Prace ofiarowane profesor Krystynie Pisarkowej*, Lexis, Kraków, s. 89–98.
- Grochowski M. 2003b: *Szyk jednostek synsyntagmatycznych w języku polskim (główne problemy metodologiczne)*, „Polonica” XXII–XXIII, s. 203–231.
- Grochowski M., Karolak S., Topolińska Z. 1984: *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Gruszczyński S. 1861: *Nauka o zdaniu*, J.K. Żupański, Poznań.
- Grzegorek M. 1984: *Thematisation in English and Polish. A study in word order*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań.
- Huszcza R. 1980: *Tematyczno-rematyczna struktura zdania w języku polskim*, „Polonica” VI, s. 57–71.
- Huszcza R. 1983: *O pewnych uniwersaliach w tematyczno-rematycznej strukturze zdania*, [w:] T. Dobrzyńska, E. Janus (red.), *Tekst i zdanie*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź.
- Huszcza R. 1990: *Czy istnieją zdania czysto rematyczne?*, [w:] T. Dobrzyńska (red.), *Tekst w kontekście. Zbiór studiów*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.
- Jadacka H. 2005: *Kultura języka polskiego: fleksja, słowotwórstwo, składnia*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Janowska I., Lipińska E., Rabiej A., Seretny A., Turek P. (red.) 2011: *Programy nauczania języka polskiego jako obcego. Poziomy A1–C2*, Księgarnia Akademicka, Kraków.
- Jodłowski S. 1934: *O nawiązujących i rozwijających członach zdań*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” IV, s. 64–70.
- Jodłowski S. 1956: *Elementy semantyczne funkcji składniowych*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” XV, s. 65–79.
- Jodłowski S. 1957: *Zasady polskiego szyku wyrazów*, [w:] W. Szyszkowski (red.), *Dziesięciolecie Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie 1946–1956. Zbiór rozpraw i artykułów*, Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie, Kraków.
- Jodłowski S. 1976: *Podstawy polskiej składni*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Kallas K. 1988: *Syntaktyczna charakterystyka spójników ALE i LECZ oraz spójników zawierających segment ALE lub LECZ*, „Polonica” XIII, s. 101–122.
- Kallas K. 1993: *Przestawialność członów i pozycja linearna spójnika w polskich konstrukcjach współrzędnych*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Filologia Polska. Językoznawstwo” XLII, s. 37–52.
- Karolczuk A. 2005: *Szyk wyrazów w języku polskim: jak go opisywać i jak go uczyć*, [w:] P. Garncarek (red.), *Nauczanie języka polskiego i polskiej kultury w nowej rzeczywistości europejskiej. Materiały z VI Międzynarodowej Konferencji Glottodydaktycznej*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, s. 142–148.

- Kępińska A. 2001: *Jedno małe się*, [w:] G. Habrajska (red.), *Jezyk w komunikacji*, t. 1, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej w Łodzi, Łódź.
- Klemensiewicz Z. 1949: *Lokalizacja podmiotu i orzeczenia w zdaniach izolowanych*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” IX, s. 8–19.
- Klemensiewicz Z. 1950: *O syntaktycznym stosunku nawiązania*, „Slavia. Časopis pro slovanskou filologii” XIX, z. 1–2, s. 13–27.
- Klemensiewicz Z. 1953: *Problematyka psychologicznej interpretacji zdania gramatycznego*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” XII, s. 67–84.
- Krucka B. 1982: *Problem szyku wyrazów w języku polskim*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” XXXIX, s. 109–124.
- Kulacka A. 2010: *Definicja wyrazu atonicznego i jego typologia. Na przykładzie systemu polskich wyrazów atonicznych*, „Kwartalnik Językoznawczy”, nr 3–4, s. 29–45.
- Kurkowska H., Skorupka S. 1959: *Stylistyka polska. Zarys*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Kwiek-Osiowska J. 1971: *Szyk wyrazów w grupach nominalnych z przydawkami i dopełnieniami*, „Poradnik Językowy”, z. 3, s. 180–182.
- Majkowska A. 2003: *O strukturze linearnej grup nominalnych w polszczyźnie oficjalnej (na materiale wystąpień sejmowych końca XX wieku)*, „Prace Filologiczne” XLVIII, s. 357–370.
- Majkowska A. 2004: *Układ lineary składników rozbudowanej grupy przymiotnikowej w polszczyźnie mówionej*, „Prace Filologiczne” XLIX, s. 347–355.
- Mazur J. 1986: *Organizacja tekstu potocznego na przykładzie języka polskiego i rosyjskiego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- Misz H. 1966: *Szyk się w dzisiejszej polszczyźnie pisanej*, „Język Polski” XLVI, z. 2, s. 102–110.
- Misz H. 1968: *Dodatkowe wyznaczniki intelektualne ze stanowiska formalnosyntaktycznego*, [w:] L. Zabrocki (red.), *Slavia Occidentalis. Tom 27. Księga pamiątkowa ku czci profesora Władysława Kuraszkiewicza*, Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Poznań, s. 147–151.
- Nitsch K. 1901: *Szyk wyrazów w języku polskim*, „Poradnik Językowy”, z. 6, s. 81–83.
- Nitsch K. 1936: *Szyk się*, „Język Polski” XXI, z. 6, s. 154–155.
- NSPP: *Nowy słownik poprawnej polszczyzny*, red. A. Markowski, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000.
- Oberlan E. 1970: *Szyk ruchomych końcówek czasu przeszłego we współczesnej polszczyźnie pisanej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Nauki Humanistyczno-Społeczne. Filologia Polska”, z. 8, s. 93–101.
- Obrębska-Jabłońska A. 1969: *Uwagi o szyku partykuły by w języku prasy*, „Język Polski” XLIX, z. 1, s. 27–29.
- Orzechowska-Zielicz H. 1954: *Szyk wyrazów w grupach syntaktycznych z rozwiniętą przydawką imiesłowową*, „Język Polski” XXXIV, z. 5, s. 348–363.
- Potasińska P., Stasieczek-Górna M. 2018: *Wyzwania glottodydaktyki polonistycznej. „Życie zaczyna się po sześćdziesiątce...”*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Przybycin A. 1976: *Szyk wypowiedzeń podrzędnych w wypowiedzeniu złożonym niewspółrzędnie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- Rittel T. 1975: *Szyk członów w obrębie form czasu przeszłego i trybu przypuszczającego*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław.
- Rossowski J. 1932: *„Się”*, „Poradnik Językowy”, z. 8, s. 138–140.
- Rossowski J. 1934: *W sprawie partykuły że, rozszerzającej słowo posiłkowe być*, „Poradnik Językowy”, z. 7, s. 114–116.
- Rossowski J. 1936/1937: *Kłopoty z enklitykami*, „Poradnik Językowy”, z. 1, s. 20–22.
- Rozwadowski J. 1914: *Kilka uwag o szyku przymiotników w polszczyźnie*, „Język Polski” II, z. 6, s. 175–180.
- Rutkowski P. 2009: *Fraza przedimkowa w polszczyźnie*, Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Safarewiczowa H. 1954: *Rzeczowniki „zwrotne” w języku polskim*, „Język Polski” XXXIV, z. 5, s. 332–348.
- Sankowska J. 1962: *Szyk przymiotników we współczesnej polszczyźnie*, „Roczniki Humanistyczne. Filologia Polska” XI, z. 1, s. 41–84.
- Ślawiński F. 1996: *Kilka uwag o miejscu enklityki w języku polskim*, „Język Polski” LXXXVI, z. 4–5, s. 242.
- Stasieczek-Górna M. 2016: *Problemy szyku wyrazów w nauczaniu języka polskiego jako obcego. Implikacje glottodydaktyczne*, niepublikowana praca doktorska, Uniwersytet Warszawski, Warszawa.
- Strzembosz W., Wolanowski I., Nitsch K. 1902: *Jeszcze raz w sprawie szyku w języku polskim*, „Poradnik Językowy”, z. 8, s. 123–126.
- Sober S. 1934: *Jak układać wyrazy w języku polskim*, „Poradnik Językowy”, z. 9, s. 149–151.

- Szober S. 1939: *Podzielność psychologiczna a układ wyrazów w zdaniu słowiańskim*, [w:] S. Szober, *Jezyk a człowiek i naród. Szkice o języku*, Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych, Lwów, s. 120–133.
- Szwedek A. 1981: *Word order. Sentence Stress and Reference in English and Polish*, Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy, Bydgoszcz.
- Śliwiński W. 1984a: *Szyk wyrazów w zdaniu pojedynczym dzisiejszej polszczyzny pisanej, cz. 1: Opis prawidłowości*, nakł. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Śliwiński W. 1984b: *Szyk wyrazów w zdaniu pojedynczym dzisiejszej polszczyzny pisanej, cz. 2: Język polski czy polski język? Ćwiczenia praktyczne dla obcokrajowców*, nakł. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Śliwiński W. 1992: *Kłopoty z szykiem wyrazów w grupach nominalnych zawierających dopełnienie lub okolicznik*, „*Język Polski*” LXXII, z. 4–5, s. 302–310.
- Walusiak E. 2005a: *Partykuła TO jako operator struktury tematyczno-rematycznej zdania. Opis właściwości składniowych i szyku*, „*Polonica*” XXIV–XXV, s. 207–227.
- Walusiak E. 2005b: *Zaimek przysłowny tak w użyciach demonstratywnych i intensyfikujących*, [w:] M. Grochowski (red.), *Przysłówki i przymyki. Studia ze składni i semantyki języka polskiego*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń, s. 85–100.
- Wierzbicka A. 1963: *Lingwistyczne narzędzia w stylistycznej analizie szyku wyrazów*, „*Pamiętnik Literacki*” LIV, z. 2, s. 511–533.
- Wierzbicka A. 1964: *O metodach opisu szyku wyrazów*, „*Język Polski*” XLIV, z. 1, s. 14–26.
- Wierzbicka A., Wierzbicki P. 1968: *Praktyczna stylistyka*, Wiedza Powszechna, Warszawa.
- Wolanowski I., Nitsch K. 1902: *W sprawie szyku wyrazów w języku polskim*, „*Poradnik Językowy*”, z. 6–7, s. 108–110.
- Zawiliński R. 1922: *Gdzie jest miejsce w zdaniu dla zaimka zwrotnego się i cząstki by?*, „*Poradnik Językowy*”, z. 31, s. 1–5.

Summary

Studies in the word order in linguistics and in the theory of Polish language didactics

Keywords: word order, Polish as foreign language.

The article is an attempt to evaluate the status of word order problems in teaching Polish as a foreign language. The starting point is a part presenting the current state of research in the field in Polish linguistics. The author presents collected critical voices of scientists who are also active Polish language teachers on how the issues concerning word order are taken into account in the process of teaching Polish as a foreign language. The last part of the article contains a concise presentation of the author's own research.